

Протестантизм вважає нормальним, що поступово стирається чітка грань між впливом Церкви на культуру й культури на Церкву, тому що Церква виступає як носій певної релігійної та культурної традиції, а культура для протестантів апіорі має своєю підставою релігію. Таким чином, виходячи з протестантського догмату, культура, все іманентне є втілення, уречевлення трансцендентного. Кальвіністський образ світу як "театру Божественної Слави" постає в сучасних суспільних реаліях і культивується з новими технологічними ресурсами як стиль, що переконує неухильно слідувати божественному плану процвітання. Але втрата ідеалістичного, духовного компоненту позбавляє людину можливості задоволення потреби її власної, антропологічно заданої, ірраціональної психічної складової.

Секуляризація релігійна переходить у секуляризацію професійну. Цьому сприяє апологія нерівності, яка у протестантському прочитанні породжує новий образ духовного й соціального розчленовування. Як стверджує православний релігійний мислитель В.В.Зеньковський, "фанатизм і психологія сектантства – типова хвороба релігійної свідомості, але знаходиться, при цьому, у достатку в діячів науки, соціальних працівників і, за повною видимою відсутністю релігійних переживань, душа починає релігійно ставитися до всього" [Зеньковський В.В. Русские мыслители и Европа.- М., 1997.- С. 115].

Що стосується кризи в самій протестантській теології, внутрішніх конфесійних різночитань у розумінні Бога, світу, культури (що закономірно під час відсутності твердої ортодоксії, однозначності канону й догматики), то, як пише Н.О.Арсеньєв, що продовжує традиції О.С.Хомякова у висвітленні ситуації в західній церкві, масштаби кризи, мабуть, і не будуть цілком усвідомлені, поки протестанти не побачать, що «корінь внутрішніх труднощів – у тому, що його релігійне пізнання визначається полемікою» [Католицизм. Протестантизм. Православие.- Paris, 1957.- С. 123]. Джерело цієї полеміки вбачається в тому, що протестанти традиційно підкреслюють індивідуалізм, суспільну активність, прагматизм і практичність. Ліберальна галузь протестантизму надає можливість самим віруючим визначати суть істини: що називати правильним, а що – неправильним. Біблія як книга віри в традиції ліберальної теології виявилася предметом інтерпретації, заснованої на тих принципах, які інтерпретатор вважає адекватними.

У сучасному секулярному, світському суспільстві добре помітний дух протестантського вчення, що дозволяє досить просто знайти й релігійну, і професійну ідентичність. Техногенність самого протестантизму вбачається в дезинтеграції свідомості, автоматизації і

механізації на рівні світогляду, творчості та професійної діяльності. Доктрина порятунку однією вірою, поза залежністю від вчинків людини, додає вірі телеологічного, а не практичного характеру та виправдує релігійний суб'єктивізм і квінтизм, оскільки сприяє доктрині про порятунок поза церквою.

Релігійна доктрина протестантизму більш практична й конкретна. Вона залишає культурі Бога як помічника в її справах, як основу морального закону, але при цьому досвід «зустрічі з Богом» все частіше набуває провіденційного, практичного характеру, а не характеру ірраціонального, містичного стану душі. Але людині необхідне й те, й інше. Без першого не буде прогресу, без другого – креативності. Крім того, існує небезпека, що стиль життя, який розуміється як порядок досягнення очевидних для всіх результатів і дотримання норм повсякденної поведінки, необхідний і важливий у системі протестантських уявлень, згодом може стати фактором регресу і кризи духовності в культурі, але не обов'язково – фактором регресу в духовності окремої особистості, суб'єкта цієї культури.

*В.Докаш** (м. Чернівці)

ВЧЕННЯ ПРО ВОСКРЕСІННЯ В КОНТЕКСТІ ПРОТЕСТАНТСЬКОЇ ЕСХАТОЛОГІЇ: КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ**

Проблема воскресіння є одним із найактуальніших питань будь-якої есхатології (від грец. Eschatos – останній, logos – вчення – релігійне вчення про кінцеву долю людства і світу) та релігійної футурології (релігійне прогнозування майбутнього людства) (Релігієзнавчий словник.- К., 1990.- С.110). Вона завжди цікавила не тільки богословів і науковців, але й простих віруючих. Адже мова йде про віру у можливість продовження життя людини, життя у вічності. Вчення про воскресіння є серцевиною Священного Писання, тому що безпосередньо пов'язано з проблемою спасіння. Зауважимо, що у

* Докаш В.І. – кандидат філософських наук, доцент кафедри релігієзнавства і теології Чернівецького Національного університету імені Юрія Федьковича.

** © Докаш В.І., 2005

світському релігієзнавстві це питання мало досліджене, більшість науковців давало йому негативну характеристику.

Незважаючи на здається сталені точки зору щодо проблеми воскресіння в християнстві, тут виникає багато запитань. Особливо, коли йде мова про протестантський контекст цієї проблеми. Зокрема, відсутня чітка позиція часових рамок воскресіння – до чи після Армагеддону (давньоєвр. Нааг – струмок, потік і megiddo – його назва – місцевість, де згідно біблійним пророцтвам повинна відбутися остання битва Бога з Сатаною) (Там само.- С.22-23). По-друге, не зовсім ясно із вчень, в якій формі буде проходити воскресіння і хто буде воскресеним. По-третє, потребує деталізації питання про остаточну долю двох груп воскресених – „обраних” і „приречених на погибель”.

Ці питання якраз і будуть предметом розгляду пропонованої статті. Стаття виконана в рамках досліджень протестантських есхатологічно-хіліастичних вчень і є органічною складовою докторської дисертації на тему: „Есхатологічно-хіліастичне вчення в контексті протестантської теології”.

Певною мірою розв'язання даної проблеми знаходимо у ряді таких публікацій представників критичного релігієзнавства, зокрема таких, як „Они ждут конца мира” і „Свидетели Иеговы” (Е.Бартошевич, Є.Борисоглебський), „Адвентизм” (А.Белов), „Критика религиозных концепций о конце мира. Социальные истоки и идейная сущность христианской эсхатологии” (П.Гопченко), „Критика эсхатологии Свидетелей Иеговы” (В.Коник), „О чём говорят в проповедях” (В.Лешан), „Эволюция современного иеговизма” (П.Яроцький) та наступних працях протестантських богословів: „Толкование Откровения Иоанна” (У.Барклі), „Біблійні доктрини: п'ятидесятницький погляд” (Вільям В.Мензіс, Стенлі М.Гортон), „Что будет с этим миром. Толкование Божьего плана спасения” (І.Лангхаммер), „Величественное разочарование” (М.Максвелл), „Мы всё ещё верим” (Р.Фолкенберг), „Триумф распятого. Взгляд на новозаветную историю откровения” (Е. Зауер).

Метою даної статті в контексті визначених вище питань є аналіз есхатологічного змісту протестантських вчень про спасіння та їх конфесійної специфіки. Для реалізації поставлених в дослідженні проблем буде використано метод компаративного (порівняльного) аналізу, методологічні принципи об'єктивності та позаконфесійності (неупередженості).

Перш, ніж перейти до аналізу вчення про воскресіння зазначимо, що його слід розглядати тільки в контексті положень Священного Писання про воскресіння Ісуса Христа із мертвих, яке вважається наріжним каменем християнської віри. Його значення слід виводити із слів ап. Павла: „Коли ж бо Христос не воскрес, то проповідь наша даремна, даремна також віра ваша!” (1 Кор. 15:14). На цьому принципі якраз і базуються загальнохристиянські положення вчення про воскресіння мертвих (Див.: 1 Кор. 15:19-58). Як зазначають єгови́сти, посилаючись на Євр. 6:1-2, – воскресіння із мертвих є одним із основних вчень Біблії (Див.: Ты можешь жить вечно в раю на земле.- Бруклин, Нью-Йорк, США, 1989.- С. 166). Взагалі ж, у Біблії ми знаходимо понад 70 згадок про воскресіння (Див.: Симфония или Алфавитный Указатель к Священному Писанию. Изд. 3.- „Свет на Востоке”.- Корнталь, 1971.- С. 117-118). В християнських грецьких писаннях слово „воскресіння” також вживається сорок разів (Див.: Ты можешь жить вечно в раю на земле.- С.166).

Визначення релігійного феномену воскресіння в науковому обігу відсутнє, тому ми звернемося до його богословського тлумачення. Зауважимо, що коли мова йде про воскресіння, то, згідно Писання, християни вірять в першу чергу не в безсмертя душі, а у воскресіння цілісної людської особистості в новому і прекрасному тілі (Див.: Мт. 28; Мк. 16; Лк. 24; Ів.20; 1 Кор. 15; Дії 1-3; 4:10; Рим. 1:4; 6:4-13 а також: Библиейская энциклопедия.- Российское Библиейское общество, 1996.- С.143).

Воскресіння, читаємо у Біблійному словнику – це є вчення про воскресіння мертвих, про яке йде мова, але ще у формі натяків у Старому Заповіті (Див.: Іов. 19:25; Пс. 15:10; Іс. 26:19) та більш чітко в кн. Дан. 12:2. Тут зауважується, що в часи Христа воскресіння мертвих користувалося загальним визнанням правовірних євреїв (Див.: Ів. 11:24). В той же час його відкидали вільнодумці саддукеї (Див.: Дії 23:8), а також язичницькі філософи (Див.: 17:32). Вважається, що визнанням це вчення стало тільки через Христа і його Євангеліє. Ця позиція захищається тим, що Сам Христос, який є воскресіння і життя (Ів. 11:25), не тільки спростував погляди саддукеїв (Мт. 22:21), але й воскрешав померлих, наприклад, Лазаря – сина Наїнської вдови та дочку Іаїра. Він же проповідував, що Сам воскресить всіх померлих, одних „для життя”, інших – „для осудження” (Ів. 5:29). Аргументом вважається й те, що з посиланням на Святе Письмо, він Сам воскрес на третій день після дійсної смерті, „перший із померлих” (Див.: 1 Кор. 15:20). Основою віри у реальність

воскресіння для віруючих є й те, що у Євангелії від Матвія стверджується, що ще у старозавітні часи багато мертвих святих (після воскресіння Христа) повставали з гробів і з'явилися багатьом у місті святому (Див.: Мт. 27:52).

Згідно загальним положенням вчення про воскресіння, протестанти, як свідчить аналіз, класифікують воскресіння на два види: воскресіння осудження та воскресіння життя (Див.: Ів. 5:29) і виокремлюють як особливу категорію воскресіння праведних (Лк. 14:4).

Посилаючись на Священне Писання, протестанти пропонують свою класифікацію воскресіння і в часі, щоправда, в різній інтерпретації. Прикладом цього є концепція часової послідовності воскресіння мертвих з посиланням на ап. Павла: „Первісток Христос, потім ті, що Христові, – під час Його приходу, а потім кінець, коли все буде покорено Йому” (1 Кор. 15:23-24).

Дещо по-іншому пропонуються часові рамки воскресіння померлих з посиланням на Книгу Об'явлення. Ця концепція ґрунтується на вченні хіліазму (від грец. *chilioi*, лат. *millenium* – тисяча – вчення про тисячолітнє Царство Боже) (Релігієзнавчий словник.- С.364). Це період в одну тисячу років, коли Сатана закутий і закинутий до безодні, щоб не зваблювати людей (Об. 20:3). За вченням, на початку цього часу мученики, та ті, що не поклонялися звіру (Антихристу), живуть і будуть царювати з Христом на протязі 1 тис. років, інші ж померлі не оживуть, поки не закінчиться цей період (Об. 20:4-5). Це перше воскресіння, де над блаженними і святими, хто має частку в першому воскресінні, друга смерть не владна. Вони будуть під час тисячолітнього Царства священниками Бога і Христа (Об. 20:6). Другим етапом загального плану воскресіння вважається кінець тисячолітнього періоду, коли Сатана на короткий період буде звільнений і піде війною із своїм військом на „табір святих та улюблене місто”. Після цього наступить остаточне загальне воскресіння та суд. У відповідності з цією концепцією, друге воскресіння, що завершує тисячолітній період, закінчиться остаточним знищенням Сатани та його прибічників (зла). У видіннях Івана ми знаходимо символічний образ „вогняного та сірчаного озера”, як засобу знищення, куди будуть вкинуті ад, смерть та ті, хто не записані в „Книзі життя” (Див.: Об. 20:7-15). Це так звана „друга смерть”, після якої, під „новим небом” та на „новій землі” залишаться жити вічно „обрані” (Об. 21:1-4).

Вчення про воскресіння не слід розглядати окремо, а тільки у взаємозв'язку з вченням про тисячолітнє Царство (хіліазм), як „часу світу і щастя, коли виконаються передбачення пророків про період блаженства для всієї землі” (Іс. 59:18). Якраз у вченні хіліазму ми знаходимо загальну для всіх протестантів ідею – вказівку на два воскресіння.

Цікавим є те, що однакості у поглядах щодо змісту воскресіння у протестантів не має. Такі протестантські богослови як Фіельстедт, Мейер, Альфорд притримуються точки зору, що перше воскресіння наступить задовго до загального і що перше воскресіння зовсім не означає воскресіння для нового життя, а лише воскресіння тіла (Рим. 6).

Інші богослови, наприклад Мелін, надають першому воскресінню лише духовного значення, де під першим воскресінням розуміється тільки час розквіту Церкви Христа, а в тисячолітньому Царстві – найвищий рівень її земної досконалості (Див.: Загалом: Біблейский энциклопедический словарь / Эрик Нюстрем.- Санкт-Петербург, 1995.- С.77-78).

Своєрідне тлумачення вчення про воскресіння ми знаходимо в коментарях Генрі Геллея до „Першого Послання до Коринтян”. Він зауважує, наприклад, що ряд керівників Коринтянської Церкви відкидали Воскресіння, а ап. Павло водночас доказував неможливість існування християнства без надії на воскресіння (Див.: 1 Кор. 15:12-19). Г.Геллей переконаний, що гл. 15 1 Послання в Новому Заповіті дає вичерпну відповідь на реальність цього явища, а тому є найзначнішою главою Біблії.

Воскресіння Ісуса із мертвих, за Галлесом, є безперечним фактом, оскільки, згідно Писання, воно підтвержене свідками, які бачили Ісуса живим після його воскресіння, як і те, що ап. Павло бачив Його особисто. Зауважується, що це було не один і не два рази, а щонайменше десять записаних подій, і то не одному, двом, семи, десяти, одинадцяти, п'ятисам особам. Тому явище воскресіння Христа із мертвих, яке розглядається в п'яти найважливіших главах Біблії (Мт. 28; Мк. 16; Лк. 24; Ів. 20 і 21) вважається, на думку Г.Геллея, наріжним каменем всієї Біблії та найбільш достовірним фактом всієї історії (Див.: Біблейский справочник / Генри Геллей.- Санкт-Петербург, 1995.- С.552-556, 595-596). Генрі Геллей відводить цьому вченню особливу, оптимістичну місію, адже воно дає надію на безсмертя, звільняє від пустоти, втраченості відчаю. Посередницьке господство Христа (1 Кор. 15:23-28), „хрещення в надії на

воскресіння” (29), воскресіння тіла (35-38) – ось три важливих аксіоми, за Г.Геллесем, які повинен сповідувати віруючий, щоб реалізувати віру у воскресіння (Там само.- С.596-597).

Проаналізувавши загальні підходи до вчення про воскресіння, визначимо його конфесійну специфіку. Наше дослідження буде обмежене лише рамками аналізу пізньопротестантських течій: адвентизму, баптизму, п'ятидесятництва та єговізму.

У адвентистів проблема воскресіння із мертвих розглядається в контексті вчень про суд, пекло, смерть, Друге пришестя Христа. Вчення про воскресіння закріплене в п.9 і 25 Віровчення Церкви АСД (Див.: Вероучение Христиан Адвентистов Седьмого дня // Настольный календарь служителя Церкви Христиан Адвентистов седьмого дня.-М., 1981.- С.50, 57; Теж саме: Христианские чтения. Ежегодник Церкви АСД. 1990.- М., 1989.- С.79, 82; Теж саме: Ответы Адвентистов Седьмого дня на вопросы учения // А.А.Дымань.- Церковь Христиан АСД.- С.8, 15).

Вперше питання про воскресіння, в його адвентистській інтерпретації, було розглянуте Шарлем Фічем в листі до Іосії Ліча в 1843 році. Надруковано цей лист було лише 27 вересня 1853 року в „Review and Herald”. В ньому Фіч веде мову про два воскресіння, які, згідно Об. 20, розділені проміжком часу в 1 тис. років.

Автором однієї з перших статей про воскресіння під назвою „Чи безсмертна душа?“, опублікованої в „Review and Herald” був Дж. Н. Лабороу (11 грудня 1885 року). В ній Лабороу прийшов до висновку, що християнин може отримати майбутнє життя лише через воскресіння. Сьогодні цю точку зору поділяють всі адвентисти, виходячи із особливостей їхнього вчення про стан мертвих (Див.: Настольная книга служителя. Т.1.- М., 1989.- С.39).

Окремої розробки з проблем воскресіння в адвентистів немає. Воно більш менш деталізоване у вищеназваному джерелі, яке й стане основою для посилань. Слід зауважити, що вчення про воскресіння адвентисти виводять із своїх уявлень про тілесне воскресіння Христа. Віра в загальне воскресіння ставиться ними в залежність від віри у воскресіння Христа, яка вважається одним із основних пунктів християнського вчення (Див.: 1 Кор. 15:17). Якби Христос не воскрес із мертвих, кажуть адвентисти, – не були б вирішені такі важливі положення Божого плану спасіння: не було користі від проповіді Євангелія; не було б прощення гріхів; не було б сенсу вірити в Христа; не було б воскресіння із мертвих; не було б надії на життя після смерті. Воскресіння Христа для адвентистів є гарантією того, що вони

воскреснуть при Його Другому приході; адвентисти (1 Кор. 15:12, 14, 17-18, 20, 23) вірять в історичну достовірність воскресіння Христа і наводять для цього 10 прикладів (Див.: Ответы Адвентистов Седьмого дня на вопросы учения.- С.44).

Його значення вони визначають, посилаючись на етимологію ряду давньогрецьких термінів: „anastasis” – вставати, підніматися; „anistemi” – воскрешати (Ів. 6:39-40, 44), воскресати (Мк. 9:9-10; 12:23; Лк. 16:31; 24:46; Ів. 20:9); „egeiro” – будити, піднімати від сну, пробуджувати від смертного сну (Ів. 5:21; Дії 26:8; 2 Кор. 1:9; Мк. 5:41; Лк. 7:14).

Вихідними позиціями вчення адвентистів про воскресіння є наступне: Людина за своєю природою смертна, безсмертя притаманне лише одному Богу (1 Тим. 1:17; 6:16), безсмертя людина отримує як дар від Христа (Рим. 2:6-7; 6:23; 2 Тим. 1:10; Ів.3:16, 36; 1 Ів. 5:11-12). Життя після смерті можливе, йому передують воскресіння (1 Кор. 15:17-19, 32). Під час Другого приходу всі, хто прийняв Христа, отримають безсмертя (Лк. 20:36; Ів. 6:39; 1 Кор. 15:51-55) (Див.: Настольная книга служителя.- С.37).

Адвентисти дотримуються загальнопротестантської позиції, яку ми подали раніше, про два воскресіння: воскресіння праведних для вічного життя і воскресіння неправедних для прокляття (Ів. 5:28, 29; Дії 24:15). Між цими двома воскресіннями, за адвентистським вченням хіліазму, повинно пройти „тисячу років” (Об. 20:4-5). Перше воскресіння – воскресіння праведних (Лк. 14:14), відбудеться при Другому приході Христа (1 Кор. 15:22-23; 1 Фес. 4:15-18), коли власне й наступить тисячолітнє Царство. Це воскресіння до життя і безсмертя (Ів. 5:29; 1 Кор. 15:52-53). Ті, хто будуть приймати участь в ньому, „померти вже не можуть” (Лк. 20:36), над ними „смерть друга”, „вогняне озеро” в кінці тисячі років не будуть більше мати влади (Об. 20:6, 14).

Посилаючись на ап. Павла, адвентисти бачать у воскресінні Христа прообраз і залог воскресіння всіх померлих з вірою в Нього (1 Кор. 15:20, 25-31, 51). Висновок з цього робиться такий: „Як Христос воскрес із смерті тлінної, так воскреснуть і віруючі” (Рим. 8:11), а їх смертні тіла стануть подібними „славному тілу Його” (Фил. 3:21). Отже, перш ніж люди зможуть увійти у вічне Царство Боже, їх смертні тіла повинні будуть бути перетвореними в нетлінні, подібно тілу воскреслого Христа (1 Кор. 15:50-54). Як про це пише вісниця Олена Уайт, „кожний відновиться в своєму старому образі, але вільним від

хвороб і тілесних недоліків. Відновлене тіло буде новим творінням, на ґрунті тіла душевного постане тіло духовне” (Там само.- С.38-39).

Згідно вчення про слідчий суд, ті, хто повинен „воскреснути для життя вічного”, отримають це право перед появою Господа, а тому їх ще можна назвати свідками Його Другого пришестя (Там само.- С.39). Ті ж, що „приречені на наругу та вічну гидоту” (Дан. 12:2), будуть воскресені в кінці тисячі років, щоб „почути свій вирок” (Об. 20:12-15).

Тисяча років, за задумом адвентистів, є якраз періодом „слідчого суду” (Великого останнього суду), щоб вирішити долю як перших, так і других. В призначений день, всі, як живі, так і мертві, „повинні постати перед судом Христа, щоб отримати відплату за все, що вони зробили протягом всього життя” (Дії 17:30-31; Рим. 14:10; 2 Кор. 5:10; 2 Тим. 4:1). По часу цей суд, за вченням, співпадає з Другим пришестям і встановленням Його Царства (2 Тим. 4:1) (Там само.- С.182).

Адвентисти типологізують суд, відповідно до двох форм воскресіння на дві категорії: суд над Церквою „святих” і суд над „світом”. Як воскресіння обраних передують загальному воскресінню мертвих, кажуть адвентисти, так і суд над віруючими по часу відбудеться раніше суду над „народами” (язичниками). За цією класифікацією, в кінці слідчого суду гріхи тих, які вірували до кінця будуть змиті із небесних книг, а імена всіх інших змиті із Книги життя (Вих. 32:32-33; Об. 3:5; 20:12, 15) (Там само.- С.148, 152).

Вчення про воскресіння у адвентистів має певну специфіку. Це пов’язано із своєрідним тлумаченням таких понять як „смерть” та „душа”. Адвентисти відкидають загальнохристиянські уявлення про безсмертя душі і її існування поза смертним тілом (Див.: Ответы Адвентистов Седьмого дня на вопросы учения.- С.18).

Замість поняття „душа” адвентисти користуються поняттям „дух”. На їх думку, з настанням смерті людина перестає бути „живою істотою” і її дух (давньоєвр. „ruach”) повертається до Бога, який дав Його (Еккл. 12:7), щоб знову вдихнути під час воскресіння (Там само.- С.75). Зауважимо, що людина для адвентистів – це нероздільна єдність тіла, душі й духу, які взаємно залежні одне від одного. В „першій смерті” припиняється подальше існування людини в будь-якій формі. Стан померлої людини – це, за вченням, є повна відсутність свідомості (Еккл. 9:5-6, 10), сон (Іов 7:21) (Там само.- С.154-157; Белов А.В. Адвентизм.- М., 1973.- С.95-97. Настольный календарь служителя Церкви ХАСД.- С.57; Христианские чтения.- С.82; Ответы

Адвентистов седьмого дня на вопросы учения.- С.15). Таким чином, воскресіння для адвентистів – це відродження плоті, в яку Бог знову вдихне дихання (дух) життя (Настольная книга служителя.- С.38).

Баптисти, як і адвентисти, розглядають воскресіння в контексті вчення хіліазму – мілленаріанізму (тисячолітнього Царствування Христа на Землі в Царстві святих) (Об. 20). Згідно цьому вченню, воскресіння праведних відбудеться з приходом на Землю Христа, коли Сатана буде на тисячу років закинута у безодню. Воскреслі будуть царювати з Христом тисячу років, над ними друга смерть не владна. Інші ж померлі не оживуть поки не закінчиться тисяча років. Це – перше воскресіння (Див.: Уильям Баркли. Толкование Иоанна.- БСБ, 1987.- С.383-391). Друге воскресіння відбудеться в кінці тисячолітнього періоду, коли Сатана буде звільнений і спробує із своїми прибічниками знищити Єрусалим. Посилаючись на Об. 20:11-15 баптисти, застосовуючи поняття „останній суд” описують останні дні людства перед настанням Царства вічності. За У. Барклі ті, хто пішов на Святий град, будуть знищені вогнем з неба. Диявол же (Сатана) та ті, хто не записаний в Книгу життя (Вих. 32, 32; Пс. 68:29) будуть закинуті в озеро вогняне та сірчане. Сюди ж будуть закинуті пекло та смерть (Об. 13:8; Толкование Откровения.- С.391-395).

У баптистів є деяка специфіка щодо тлумачення явища воскресіння. По-перше, воскресіння Христа вони поєднують з Хрестом, вважаючи, що вість про Хрест є одночасно і вістю про воскресіння (Див.: Дії 1:22; 2-32), називаючи його тріумфом розп’ятого. Хрест і Воскресіння у баптистів нероздільно поєднані одне з одним. Адже розп’ятий помер, щоб воскреснути (Див.: Ів. 10:17). По-друге, воскресіння Христа для них – надія на реалізацію викуплення. В-третьє, баптисти акцентують увагу саме на тілесному воскресінні мертвих. Подолання смерті в такому разі розуміється як відновлення єдності духу, душі і тіла або об’єднання тіла з душею і духом (1 Кор. 15:54-57; Эрих Зауэр. Триумф Распятого. Взгляд на новозаветную историю откровения.- К., 1991.- С.32-35). Зауважуючи про подібність воскресіння мертвих до Христового, баптисти (Е.Зауер) звертають особливу увагу на перше воскресіння (Об. 20:6), на „особливе воскресіння із мертвих” (Фил. 3:11) та „періодах” і „черговості” воскресіння (1 Кор. 15:20-24). Черговість воскресіння подається так: первісток Христос, потім Христові під час пришестя Його (1 Кор. 15:22-24). Перше воскресіння характеризується так: за часом – воно перше (Об. 20:5:6), за характером – вибране воскресіння (Фил. 3:11;

Лк. 20:35), за змістом – воскресіння „життя” (Ів. 5:29; Дан. 12:2) (Там само.- С.89-90).

Баптисти не просто акцентують увагу на тілесному воскресінні мертвих, а вводять у це вчення положення про взаємодію між старим і новим тілом, взаємозв'язок між тілом, душею особистістю. Об'єднуючою формою тут виступає не матерія, а душа, яка є носієм інформації. Це положення захищається тим, що людина в минулому накопичила певний досвід, знання і їх немає сенсу втрачати. Сутність воскресіння в даному випадку полягає в одночасній загибелі творіння, в розпаді і взаємозв'язку, в новому творінні і в збереженні старого в одному і тому ж процесі. Душа, як животворне начало, виступає в цьому процесі, згідно вчення, ніби „магнітом” тіла, який об'єднує мільйони його атомів. Під час смерті вона втрачає свою магічну силу (ці атоми розпадаються); у воскресінні – знову її отримує (2 Кор. 5:2-4). За цим вченням тіло після воскресіння отримує сім нових характеристик: духовність, покірність, свободу, велич, блаженство, ясність, узгодженість з Христом (Там само.- С.95-99).

Як бачимо, особливої різниці в підходах у витлумаченні явищ двох воскресіннь у адвентистів та баптистів немає. Різниця тільки в тому, що адвентисти не включають у своє вчення поняття „пекла” та акцентують увагу на безсмерті душі, а баптисти абсолютизують Хрест та акцентують увагу на тілесному воскресінні.

П'ятидесятники, в свою чергу, виходять з того, що „воскресіння” тих, що заснули в Христі, і їхня зміна разом з тими, що залишилися живими до приходу Господа, є неминучою і благословенною надією Церкви (Див.: Рим. 8:23; 1 Кор. 15:51-52; 1 Сол. 4:16-17; Тит. 2:13). Вчення п'ятидесятників про воскресіння будується на тому, що Христос воскрес до життя для оправдання віруючих (Рим. 4:25). Тому смерть не є чимось страшним для них. Посилаючись на ап. Павла, вони вважають, що „життя – то Христос, а смерть – то надбання” (1 Фил. 1:21). Вмерти – означає здобути Христа, мати ближчі відносини з ним, отримати право жити у „домі Господа”, тобто вічно (2 Кор. 5:8). Тому віра у воскресіння пов'язується, у першу чергу, з приходом Ісуса Христа (1 Сол. 1:9-10). Вільям В. Мензіс та Стенлі М.Гортон стверджують, що центральною темою проповіді в ранній Церкві було саме воскресіння Ісуса, адже воно було гарантією воскресіння у майбутньому віруючих (Див.: Вільям В.Мензіс, Стенлі М.Гортон. Біблійні доктрини: П'ятидесятницький погляд.- Спрінгфілд, Міссурі, США, 1999.- С.227).

Основою віри у воскресіння тут постає запевнення Христа в таких його словах: „Бо живу Я – і ви жити будете!” (Ів. 14:19). П'ятидесятники не стільки акцентують увагу на самому явищі воскресіння, скільки на змінах, які відбудуться в час воскресіння. Звертається увага на те, що „тлінне в нетлінне зодягнеться”, а смерть в безсмертя зодягнеться, а смерть буде поглинута перемогою (Див.: 1 Кор. 15:51-54).

І найголовніше – плотське тіло стане „духовним тілом”. П'ятидесятники зауважують на тому, що, по-перше, до цих тіл можна буде доторкнутися, як і до Христового після воскресіння (Лк. 24:3), а по-друге, тіла будуть славні (наділені величчю і красою) могутні і небесні (як Ісусове тіло), готові знести на небо без скафандра і готові жити на небі без будь-якої незручності) (Там само.- С.228-229). П'ятидесятники, як і інші протестанти пов'язують воскресіння мертвих із Другим приходом Ісуса Христа, встановленням ним тисячолітнього Царства та „останнім судом”. Вони визнають також два воскресіння та дві смерті. В поглядах на смерть, рай та пекло п'ятидесятники близькі до баптистів (Лк. 16:23; Мт. 5:22; 23:33). Вони також не визнають смертності душі, як це є у адвентистів (Див.: Ів. 11:11, 13; 2 Кор. 5:11-91). Хоча смерть та пекло, за вченням п'ятидесятників, будуть кинені в озеро вогню, а смерть як „ворог останній”, буде знищена назавжди (Див.: 1 Кор. 15:26), це не має ніякого відношення до тих, хто помре другою смертю. Ті, що кинуті в озеро вогню, зауважують п'ятидесятники, посилаючись на Об. 20:10, – „будуть мучені вони день і ніч на вічні віки”, із озера вогню „буде чути постійний лемент” (Див.: Мт. 8:12; 13:49-50; Лк. 13:28). Як бачимо, п'ятидесятники категоричні у своїх висновках, або ти, згідно Книзі життя, попадеш у категорію праведних і отримуєш вічне життя, або будеш приречений на вічні муки (Там само.- С.249-275; Див.: також: Лангхаммер Йоахим. Что будет с этим миром. Толкование Божьего плана спасения.- Евангельская миссия, 1995.- С.112-125).

Словісти етимологічно поняття „воскресіння” виводять із слів „встати” чи „піднятися”, якими користувалися ще учні Ісуса. Воскреснути, в їхній інтерпретації, означає постати із безжиттєвого (несвідомого) стану смерті чи піднятися із загальної могили людства (Див.: Познание, ведущее к вечной жизни.- Бруклин, Нью-Йорк, США, 1995.- С.85).

В статті „У умерших есть будущее” еговісти викладають свої принципи віри у воскресіння, посилаючись на Євангеліє від Івана: „Бо як мертвих Отець воскрешає й оживляє, так і Син, кого хоче оживляє”

(Ів. 5:21), „... бо надходить година, коли всі, хто в гробах, – Його голос почують ... і повиходять ті, що чинили добро, на воскресіння життя, а котрі зло чинили, на воскресіння Суду” (Ів. 5:28-29).

Це також посилення на Євангеліє від Луки, де Ісус обіцяв мільйонам людей, які сьогодні уже не живуть, що вони знову заселять землю і будуть жити на ній в мирних, райських умовах (Див.: Лк. 23:43).

Посилаються єгови́сти і на вислів Христа: „Я воскресіння й життя. Хто вірує в мене, – хоч і вмере, буде жити” (Ів. 11:25). Вихідними для них також є положення, що, відкидаючи воскресіння Христа, ми відкидаємо всю християнську віру (1 Кор. 15:13-15), що, якщо ми визнаємо існування Бога, то зовсім не важко повірити у воскресіння. І як висновок, думка: „хіба не розумно, що Той, хто створив все живе, здатен і воскресити його?” (Див.: Когда умер близкий тебе человек.- Нью-Йорк, США, 1994.- С.26-31).

Перше воскресіння, на думку єгови́стів, уже відбулося у 1914 році, коли Ісус Христос почав формувати небесний уряд („мале стадо”), куди ввійде разом з ним 144 тис. обраних, взятих з землі на небо (Об. 14:1-4; 5:9-10). Таким чином, досконалий уряд із воскреслих буде знаходитися на небі (Смотри! Я творю всё новое.- Бруклин, Нью-Йорк, США.- 1989.- С.22-23).

Велика ж кількість тих, хто повстане після другого воскресіння – „вівці”, отримають право на вічність у земному раю. Правда, вони повинні будуть отримати певні знання про Єгова, щоб стати членами товариства для реального проживання на землі (Див.: 2 Тим. 3:16-17) (Там само.- С.27).

Вчення про воскресіння єгови́сти розглядають в контексті 3-х завдань, які звершує Єгова через Ісуса Христа для спасіння людства: 1) заходів звільнення від влади смерті; 2) відновлення померлих до життя; 3) встановлення досконалого небесного уряду над людством (Див.: Смотри! Я творю всё новое.- С.17). Зауважимо, що коли мова йде про Христа, він, згідно вченню, не рівний Отцю, але лише виконавець.

Щодо воскресіння Самого Христа, то тут слід зробити ряд зауважень. По-перше, єгови́сти переконані, що Єгова воскресив Ісуса як безсмертне духовне творіння (Див.: Рим. 6:9; 1 Пет. 3:18). По-друге, щоб утвердити віру у можливість воскресіння, кажуть єгови́сти, – Ісус в різних випадках матеріалізувався в людські тіла і з’являвся своїм учням та іншим людям понад 500 раз (Див.: 1 Кор. 15:3-8; Дії 9:1-9). Його смерть – викупна жертва. Тому перші викуплені створять „мале

стадо” вірних, які Христові (Лк. 12:32; 1 Кор. 15:22, 23). Вони „викуплені від людей”. Воскресли також стануть духовними співпрацівниками Христа на небі (Об. 14:1-5).

По-третє, „велике стадо” або „вівці”, будуть воскресені для вічності в раю на землі (Там само.- С.19-20). Враховуючи реальність смерті та розпаду плоті, єгови́сти пропонують своє обґрунтування формування фізичного стану людини після воскресіння. Тут, на нашу думку, є дві особливості. Одна із них полягає в тому, що відновлення плоті під час воскресіння розглядається як процес об’єднання хімічних елементів (а не відновлення старих), із яких формується нове тіло. Другою особливістю є те, що цьому новому тілу, створеному із елементів землі, будуть надані ті ж самі риси характеру, ті ж самі якості, та ж сама пам’ять, той же самий спосіб життя, який ця особа мала до своєї смерті. Ця концепція своїм підґрунтям має те, що Єгова – Винахідник пам’яті, може знову створити людей, яких він зберіг у своїй пам’яті, тому що Він їх любить (Див.: Іс. 64:8). Для цього єгови́сти застосовують вираз „пам’ятні склепи”. Тобто тут ми бачимо використання принципу мислення за аналогією. Бог буде звершувати чудо – воскрешати людей так, як він це робив, створюючи першу людину (Див.: Бут. 2:7; Дії 24:15). Але він при цьому буде вертати людей до життя з перспективою на те, що вони більше ніколи не будуть помирати (Там само.- С.21). Тут слід звернути увагу на дві речі. По-перше, Бог воскрешає не те ж саме тіло, а ту ж саму цілісну особистість з її досвідом, знаннями, почуттями. По-друге, тим, хто йде на небо, Бог дає нове духовне тіло, тим же, хто буде воскресений для життя на землі – нове фізичне тіло (Див.: Ты можешь жить вечно в раю на земле.- Бруклин, Нью-Йорк, США, 1989.- С.174).

Вчення про воскресіння неможливо пояснити не розглянувши поняття „дух”, „душа”, „пекло”. Тлумачення їх сутності визначає і специфіку розуміння процесу воскресіння по-єгови́стські. Відповідь на ці питання ми знаходимо в єгови́стській статті „Что такое ад?”. Дух тут тлумачиться як „дихання життя” (Див.: Якова 2:26). Вони ще його порівнюють з електричним струмом, який може привести в дію певне устаткування. Згідно єгови́стському вченню, після смерті людини „дух повертається до Бога, Який дав Його” (Див.: Еккл. 12:7), щоб знову втілитися у плоть після воскресіння. Душа ж – це сама людина. Коли вона помирає – помирає й душа (Езек. 18:4). За єгови́стами, таким чином, душа смертна (на відміну від баптистів та п’ятидесятників). Звідси смерть – стан небуття, тобто відсутність свідомості, почуттів, та думок (Екл. 9:5, 10). Оскільки померлі не володіють свідомістю,

пекло, за переконаннями єговістів, не може бути місцем, де грішники мучаться після смерті. Воно (пекло) – це всезагальна могила людства, куди попадають як добрі, так і злі люди (Див.: Сторожевая Башня возвешаєт Царство Йеговы.- Бруклін, Нью-Йорк, США.- 15 июля 2002.- С. 5-61). Тому, коли мова йде про „озеро вогняне”, куди повинні бути вкинуті смерть та пекло, єговісти розуміють під ним символ, який означає другу смерть, а не вічні муки (Див.: Об. 20:14; також там само.- С.7).

Єговісти для виправдання віри у воскресіння апелюють не тільки до факту воскресіння самого Ісуса Христа, а й до біблійних сюжетів воскресення інших людей. Вони наводять приклади воскресення людей біблійними персонажами. Це воскресення по одній дитині пророками Ілією та Єлісеєм ще задовго до воскресення Ісусом Христом брата Марфи – Лазаря (Див.: 3 Царств 17:17-24; 4 Царств 4:32-37), як і воскресення мертвого, який був закинтий у могилу, коли він доторкнувся до залишків мертвого Єлісея (Див.: 4 Царств 13:20, 21).

В якості доказів можливості воскресіння віруючих єговісти наводять приклади воскресення ап. Петром Тавіфи, яку ще звали Серною із міста Юппія (Див.: Дії 9:36-42), та повернення до життя ап. Павлом молодого хлопця – Євтихія (Див.: Дії 20:7-12). Наводячи дев'ять таких прикладів воскресення, згаданих в Біблії, єговісти вважають їх незаперечними доказами того, що мертві можуть бути воскресені.

Звідси робиться висновок, що сам Єгова передбачив воскресіння, що й засвідчує Біблія: „Буде воскресіння мертвих, праведних і неправедних” (Див.: Дії 24:15; також: Ты можеш жить вечно в раю на земле.- С.166-170).

Закономірно постає питання, хто ж буде воскресений? Із єговістських часописів бачимо, що не всі, але це – мільярди людей, можливо і злочинці, які не знали Бога. Критерієм поділу на тих, хто отримує право на воскресіння чи ні, в єговістів виступають поняття „гадес” (смерть) і „гієна” (смерть, із якої воскресіння не має).

Бог не воскресить тих, хто грішить проти святого духа, тобто тих, хто познайомившись з його волею продовжать чинити зло (Див.: Мт. 12:32; Євр. 6:4-6; 10:26-27) (Там само.- С.171; Об'явлення. Його величний апогей вже близько.- Бруклін, Нью-Йорк, США, 1995.- С.139).

Коли ж відбудеться воскресіння і для кого? У єговістів воно відбудеться в три етапи: первісток Христос (він першим повстав із

мертвих як духовна особа, над ним смерть не владна – Дії 26:23; 1 Пет. 3:18), потім Христові або „мале стадо” при Його пришестві (1 Кор. 15:20-23), і насамкінець – велика множинність або „вівці”, які будуть жити вічно в земному раю. Зауважимо, що почерговість воскресіння – це та риса, яка характерна для вчень всіх протестантів.

„Христові” – це 144 тис. учнів, вибраних, щоб правити з Христом одну тисячу років в Небесному Царстві (Див.: Об. 20:6; 14:1, 3). Вони приймають участь у „воскресінні першому” чи в „воскресінні ранньому” при пришестві Христа (Фил. 3:11), яке відбулося невидимо в 1914 році. Таким чином, згідно єговістській концепції – „день” для „першого воскресіння” вірних християн до небесного життя уже прийшов і не має сумніву, що апостоли і інші ранні християни вже воскресені до небесного життя (Див.: 2 Тим. 4:8).

Яка ж доля залишку із 144 000, які живуть в час невидимої присутності Христа, тобто сьогодні. Їм не потрібно спати в смерті (гадесі), вони миттєво воскреснуть, як тільки помруть (Див.: 1 Кор. 15:51-52; 1 Фес. 4:15-17). „Перше воскресіння” до небесного життя, за вченням, не є видимим для людських очей, це воскресіння до життя як духовних істот, де на зміну тілу душевному (фізичному) приходять тіло духовне (1 Кор. 15:42-44) (Там само.- С.170-173).

В єговістській концепції слід, на нашу думку, – звернути увагу на те, що „перше воскресіння” уже відбулося в 1914 році, коли Ісус Христос почав формувати небесний уряд із невеликої частини обраних (Див.: Смотри! Я творю всё новое.- С.22-23).

Воскресіння ж друге – до життя на райській землі для праведних і неправедних, згідно концепції єговістів, відбудеться в кінці тисячоліття. Правда, тут робиться застереження, що ці „вівці” спочатку повинні будуть отримати певні знання про Єгову (Див.: 2 Тим. 3:16-17). Звідси місія Церкви – навчати (Там само.- С.27; Ты можеш жить вечно в раю на земле.- С.173).

Ті, хто постав після „першого воскресіння” („мале стадо”), виходячи із наведеного вище, у складі небесного уряду визначатимуть долю „овець” протягом тисячі років. Павло та Петро називають цей час „Судним днем” (Див.: Дії 17:31, 2 Пет. 3:8), коли у „Книгу життя” будуть записуватись імена достойних вічного життя в раю на землі (Див.: Об'явлення. Його величний апогей вже близько!- С.289-290).

Судному дню, згідно концепції воскресіння, передусе Армагеддон (страшний суд), під час якого буде знищена „зла” система речей (існуючі режими, неправдиві релігії, ті, хто робить зло). Тисячолітній період, відповідно, потрібен для того, щоб визначити

долі померлих, та тих, хто пережив Армагеддон. В ході тисячолітнього Судного дня поступово будуть воскрешатися як „праведні”, так і „неправедні” (Дії 24:15). „Праведні” воскреснуть на початку Ісусового Тисячолітнього правління (Йови 14:13-15; 27:5; Дан. 12:13) і будуть мати привілеї наглядати за відновленням раю (Пс. 45:17).

„Неправедні” – це ті, що вмирали в „часи невідання”, тобто не мали нагоди взнати волю Єгови та підпорядкувати їй своє життя (Див.: Дії 17:30; 24:15). Воскреснувши, такі люди мусять узгодити свої думки й життя з Божими нормами, якщо захочуть жити вічно. Подальшу долю цих обох категорій буде визначати небесний уряд („мале стадо”). Їх будуть судити не за минулі справи, а за те, як вони проявлять себе під час тисячолітнього періоду. Судити їх будуть на підставі т.зв. небесних книг, які будуть розгорнуті протягом Судного дня (Об. 20:12). Це – звід законів, настанов, принципів (Напр.: „Люби Господа...”, „Люби ближнього...”) (Див.: Мк. 12:29-31; 1 Тим. 1:8-11; Об. 21:8).

В день суду, за концепцією, судимими будуть не тільки воскреслі мертві, але й „живі”, що пережили Армагеддон та їх діти (2 Тим. 4:1). Ті, хто порушать принципи книг будуть знищені Єговою в час чи в кінці дня суду. Для воскреслих це буде „воскресіння осудження” (Ів. 5:29; Вих. 32:32, 33).

Імена тих, хто не буде порушувати ці закони, будуть записані в Книгу життя, їхнє воскресіння – „воскресіння життя” (Вих. 32:32, 33; Дан. 12:1; Об. 3:5).

Згідно єговістському вченню, буде певна кількість людей, які не будуть воскрешені. Це – нерозкаяні книжники і фарисеї, котрі відкинули Ісуса й апостолів, релігійний „беззаконник” і помазані християни, що „відпали”, жителі Содому та Гомори (Див.: 2 Сол. 2:3; Євр. 6:4-6; Мт. 23:29-33; Юди 6, 7; 2 Пет. 2:4-6, 9).

В кінці 1000-літнього періоду, за Об’явленням, на землі не буде в померлому стані із-за гріха Адама, нікого. Кожний в повному розумінні „оживе”, тобто досягне фізичної й духовної досконалості (Див.: Об’явлення. Його величний апогей вже близько!- С.288-292, 295-300; Ты можеш жить вечно в раю на земле.- С.166-183).

Друге воскресіння, як ми зазначили раніше, передбачає і другу смерть. Вона наступить після того, коли Сатана в кінці тисячоліття буде випущений із своїми демонами з безодні і спробує із тими, хто не пройшов випробування („козлами”), перемогти „табір святих та улюблених” („велике стадо”). Друга смерть (вічна) в концепції єговістів виглядає наступним чином: зведені Сатаною будуть знищені

вогнем з неба, сам же Сатана з демонами та пеклом, буде вкинений в озеро вогняне та сірчане (Об. 20:14, 15). Символічне вогняне та сірчане озеро тут не місце вічних мук, а стан цілковитого знищення без надії на воскресіння (Мт. 10:28). Зауважимо, що єговісти не завжди послідовні у цьому вченні. В одному тлумаченні, друга смерть – озеро вогняне, в іншому – це як озеро, так і вогонь, що сходиться з неба (Див.: Об’явлення. Його величний апогей вже близько!- С.292-295, 300; Ты можеш жить вечно в раю на земле.- С.182-183).

Щодо сьогоднішнього часу, то єговісти називають його „днем суду”, що передує 1000-літньому дню суду. Протягом теперішнього суду, кажуть єговісти, люди відокремлюються один від одного і постають як „козли” по ліву руку Христа або як „вівці” по праву. „Козли” йдуть на погибель, „вівці” – будуть благословенні під правлінням Царства (Мт. 25:31-46; Ты можеш жить вечно в раю на земле.- С.183).

Проведене нами дослідження протестантського вчення про воскресіння дозволяє зробити такі висновки:

1. Посилаючись на факти воскресіння Христа, воскресення Ним та його учнями ряду людей, висвітлених в Біблії, протестанти вірять в реальність воскресіння мертвих під час Другого приходу Христа;
2. Протестанти єдині у визнанні двох воскресінь та необхідності тисячолітнього періоду для оновлення землі та удосконалення воскреслих;
3. Згідно вченню про воскресіння люди будуть поділені на дві категорії: для життя та для погибелі. Критерієм поділу на ці категорії буде виконання норм, викладених у так званих небесних книгах;
4. Право на вічне життя в раю після воскресіння отримають ті, які будуть записані в Книгу життя;
5. У протестантів немає єдиної думки щодо того, коли відбудеться знищення воскреслих „неправедних” – на початку, під час, чи в кінці тисячолітнього Царства;
6. Різняться вчення про воскресіння і в строках початку судного дня та першого воскресіння. Єговісти, наприклад, стверджують, що цей процес уже почався в 1914 році.
7. Адвентистські та єговістські вчення відрізняються від п’ятидесятницьких і баптистських у поглядах на душу та пекло. У них душа смертна, а пекло не місце страждань, а стан безсвідомого існування людей.